

FINLANDS FRIHETSVÄG

ALLAN SANDSTRÖM

**FINLANDS
FRIHETSVÄG**

ALLAN SANDSTRÖM

Allan Sandström

Finlands frihetsväg

SAGA Egmont

Finlands frihetsväg

Omslagsfoto: Shutterstock

Copyright © 1992, 2020 Allan Sandström och SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788726543797

1. E-boksutgåva, 2020

Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt med författaren.

Ofärdsåren

Torsdagen den 16 juni 1904 är en vacker men blåsig försommardag i Helsingfors. Den riktiga värmen har ännu inte infunnit sig, vindstötarna från Finska viken för med sig strimmor av polarluft, men grönskan i stadens många parker har redan fått sommarens djupare gröna färg, och byggnadsarbetarna på Broholmen har krängt av sig sina svettiga skjortor. Några minuter före klockan 11.00 kommer en liten grupp vandrande över Senatstorget. Finlands generalguvernör Nikolaj Ivanovitj Bobrikov är på väg till ett sammanträde i senatsborgen och åtföljs av sina båda döttrar, som eskorterade av ett par yngre officerare har för avsikt att inspektera salutorget och dess utbud. Själv skall generalguvernören leda ett sammanträde med senaten. Det sista, hoppas han, innan han med hustru och döttrar skall få lämna det ogästvänliga landet för en lång semester på sitt vackra gods i närheten av Novgorod.

Generalguvernören vet att han är impopulär i Finland men fäster inte större avseende vid det. Tsaren har förtroende för honom och det är det enda han bryr sig om. Han tror också bergfast på sin politik att bryta ned den finska nationalismen och förvandla landet till en rysk provins, som alla andra. Imperiet rymmer för många och för olika folk, det måste bli ryskt — helt igenom ryskt — från Stilla havet till Östersjön! Det är Bobrikovs övertygelse.

Det lilla sällskapet skiljs vid trappan till senatsborgen. Damerna och deras uppvaktning styr sina steg mot hamnen

och salutorget och vaktposterna öppnar porten för generalguvernören som pustande börjar gå uppför trapporna. Han är 65 år och bär på en aktningsvärd korpulens och kanske väger också de många ordnarna på hans uniformsrock en del. De vittnar om en lång och lysande karriär i tsarrikets tjänst.

Förre senatstjänstemannen Eugen Schauman har anlänt till regeringsbyggnaden en halvtimme före Bobrikov. Ingen hindrar honom från att komma in på sin forna arbetsplats, även om det är känt att han lämnat sin anställning på skoldepartementet i protest mot generalguvernörens förryskningspolitik. Men det är många i huset som ogillar denna politik även om de av olika skäl — ej minst ekonomiska — inte ansett sig kunna följa Schaumans exempel. Det är ingen som särskilt lägger märke till honom där han strövar från det ena fönstret till det andra i den breda korridoren på tredje våningen.

Ingen vet vad Eugen Schauman tänker under denna den sista halvtimmen av sitt 29-åriga liv, men man vet att hans beslut att denna dag gå till senaten var länge och noggrant övervägt. Hans avsikt är att döda Finlands förtryckare Nikolaj Bobrikov och även sig själv och det beslutet fattade han, av efterlämnade brev att döma, redan i februari. Men kanske har han väntat med att gå till verket i förhoppning om att det rysk-japanska kriget, som pågått några månader, skall leda till en ny rysk politik i Finland. Behöver inte tsaren alla sina folks lojalitet nu?

Men inga lättnader har försports, snarare tvärtom, och Eugen Schauman är övertygad om att endast en drastisk handling kan öppna ögonen på tsaren. Men han är ingen bombkastande rysk nihilist, utan ättling till en av Finlands äldsta och förnämsta familjer. Han tänker döda Bobrikov, men också själv utmäta straffet för sin gärning.

Från fönstret ser han Bobrikovs sällskap närma sig över torget och han hör den tunga dunsen av porten som öppnas och faller igen. Han vet att Bobrikov är på väg till ekonomidepartementets sessionssal på andra våningen och tänker möta honom framför denna. Han lämnar sin utsiktspunkt och skyndar raskt ned för trappan. En tidigare kollega stannar och hälsar, men Schauman mumlar bara hastigt: "Jag hinner inte...", och fortsätter förbi. Det är hans sista ord i livet, och frånsett att han verkade jäktad, tycktes han helt lugn och normal, berättade kollegan senare.

En halv minut efter detta möte brakar fem skott i tät följd och stickande krutrök fyller korridoren framför sessionssalen. Schauman har mött Bobrikov i trappan till andra våningen och avfyrat tre skott mot honom. Därefter har han riktat pistolen mot sitt eget hjärta och avlossat ytterligare två skott. När förfärade senatorer och ämbetsmän skyndar ut från sina rum ligger Eugen Schauman död vid trappräcket med pistolen i sin hand. Blek, med ett ursinnigt ansiktsuttryck och med blodet droppande från ett sår på halsen går Bobrikov in i sessionssalen och slår sig ned på en stol. Senatens viceordförande — dess ordförande är Bobrikov — heter Constantin Linder och nu följer ett förvirrat replikskifte.

— Är Ers Excellens sårad? frågar Linder.

— Nej, svarar Bobrikov, med rösten nästan kvävd av vrede.

— Men ni blöder ju, invänder viceordföranden.

— Jaså, ja i så fall är jag sårad, säger Bobrikov och känner med sin hand på halsen.

Därefter bleknar han plötsligt, tystnar och sjunker djupare ned i stolen. Senatorerna hjälper honom bort till en soffa i korridoren, där han får lägga sig ned medan de börjar ropa på bår, läkare och polis.

Skotten och krutröken har alarmerat hela byggnaden och det är många som ringer efter läkare, polis och även militär. Efter bara några minuter är chefsläkaren på ryska garnisonssjukhuset på plats, han springer i spetsen för en hastigt larmad vaktpluton. Från medicinalstyrelsen, belägen alldeles intill senatsborgen, kommer medicinalrådet Theodor Löfström ilande, och de båda läkarna företar en snabb undersökning av generalguvernören som nu andas tungt men är vid fullt medvetande.

Läkarna kan snabbt konstatera att det är illa ställt. Såret på halsen är visserligen bara en ytlig skråma, och den andra kulan har inte gjort större skada än att den bucklat den helige Vladimirs orden. Den tredje däremot har träffat metallspännet på Bobrikovs skärp och en mängd splitter från kulan och spännet har trängt in i hans kropp.

Eugen Schauman fick aldrig veta om han lyckats i sitt uppsåt att döda Bobrikov innan han själv dog, men generalguvernören är dödligt sårad. Han begär att man skall föra honom tillbaka till residenset och det kräver även hans hustru som skyndat till senatsborgen efter att ha fått ett telefonbud om attentatet. Förrummet till sessionssalen är nu fyllt av folk, även Bobrikovs döttrar har anlänt. De hade inte hunnit längre på sin köprunda än att de observerat uppståndelsen kring den nu av rysk militär omringade senatsborgen. Bleka och uppskakade står de vid faderns sida.

Mindre än en halvtimme efter sin ankomst till senaten bärs Bobrikov ut på en bår. Hustrun och döttrarna går gråtande bredvid och fru Bobrikov håller sitt röda parasoll skyddande över den sårades huvud. Det är en kort väg till generalguvernörens residens — nu den finländska regeringens festvåning "Smolna" — och dit anländer nästan samtidigt med Bobrikov överläkaren vid

diakonissanstaltens sjukhus, professor Hj. von Bonsdorff, som kallats av medicinalrådet Löfström. Hans undersökning varar endast tio minuter varpå han beger sig till kirurgiska sjukhuset för att förbereda en omfattande men, som han fruktar, utsiktslös operation. Kort efter att professorn lämnat residenset anländer en ortodox präst dit. Bobrikov anar att hans tillstånd är allvarligt och vill bikta sig och få nattvarden innan han skall opereras.

En timme senare bär en soldatpatrull generalguvernören till sjukhuset, där docent Rikhard Faltin, assisterad av professorerna von Bonsdorff och Ali Krogius, omedelbart inleder operationen. De hyser knappast några förhoppningar, hela magsäcken är söndersargad av splitter från kulan och metallspännet. När Bobrikov vaknar ur narkosen är han svårt medtagen. Läkarna ger honom morfin, för att han skall kunna tala några ord med hustrun och döttrarna, men vid midnatt är han medvetslös och en timme senare död.

De högsta ryska och finländska officerarna har under kvällen och natten anlant till sjukhuset, och i gryningen den 17 juni bär de den döde generalguvernören i långsam procession åter till hans residens. I hela Helsingfors halas flaggorna på halv stång. I officiella uttalanden fördöms mordet strängt av senaten och ärkebiskop Gunnar Johansson. Kondoleanslistor läggs ut men dras in efter endast någon dag. Namnunderskrifterna är så få att senaten väljer att stoppa undan dem hellre än att skicka dem till S:t Petersburg.

I senatsborgen har ryska säkerhetsofficerare och finländska detektiver genast inlett utredningen av mordet. Farhågorna för att det skulle vara signalen till ett uppror kan snart avfärdas. Visserligen kan man inte förhindra ryktesspridningen, men inga tecken på oroligheter eller uttryck för tillfredsställelse över dådet kan märkas. Av ett

brev som påträffas hos den döde framgår också att han varit ensam om både planering och gärning. Brevet, som är ställt till tsaren, har denna lydelse:

Stormäktigaste, Allernådigaste Kejsare och Storfurste!

Eders Majestät! Med tillhjälp av prokuratorn och Eders Majestäts senat för Finland vilka utan hänsyn till vad lag och rätt påbjuda, blint åtlyda general Bobrikovs befallningar, har generalguvernör Bobrikov lyckats åstadkomma en fullständig förvirring och rättslöshet här i landet. Lagarna åsidosättas och kränkas öppet.

Genom lögner och falska framställningar har det lyckats generalguvernören och ministerstatssekreteraren von Plehve att förmå E. M. att utfärda förordningar och vidtaga förfoganden, som kränka de lagar E. M. vid sin tronbestigning lovat bibehålla fasta och oförtryckta i sin fulla kraft. Landets lagtrogna och kunnigaste tjänstemän avsätts utan laga rannsaking och dom, och i deras ställe utnämnas allehanda okunniga lycksökare och på förfall komma individer, ävensom personer, som enligt landets gällande lagar icke äro berättigade att innehava statstjänst. De intelligentaste och trognaste medborgarne häktas och landsförvisas. Ingen säkerhet till personlig frihet råder.

Då ministerstatssekreteraren, som har att för E. M. föredraga de ärenden, som angå Storfurstendömet Finland, icke är infödd finsk man, icke är förtrogen med landets lagar och seder samt har gemensamma intressen med general Bobrikov, så får E. M. icke veta, hurudant det verkliga tillståndet är, ej heller vad landets lagar påbjuda. Då ingen utsikt förefinnes att, inom en överskådlig framtid, en sanningsenlig framställning om det verkliga tillståndet skall nå till E.

M., och att generalguvernör Bobrikov förty skall bliva bortkallad, återstår endast att genom att gripa till nödvärn göra honom oskadlig. Medlet är våldsamt, men det är det enda.

E. M.! Mitt eget liv offerar jag vid samma tillfälle och för egen hand för att ytterligare försöka övertyga E. M. om att svåra missförhållanden råda i Storfurstendömet Finland, ävensom i Polen, östersjöprovinserna, ja i hela det ryska riket.

Mitt beslut har jag efter moget övervägande ensam fattat. E. M.! Med döden för ögat svär jag vid Gud, att här icke föreligger någon sammansvärjning. Ensam har jag fattat mitt beslut, och ensam skrider jag till handling.

Med kännedom om E. M:s goda hjärta och ädla avsikter bönfaller jag E. M. endast om att taga reda på det verkliga tillståndet i riket — Finland, Polen, östersjöprovinserna inbegripna.

Jag framhärdar med djupaste undersåtlig vördnad, Stormäktigste, Allernådigaste Kejsare och Storfurste, Eders Kejserliga Majestäts allerunderdånigste och tropliktigste undersåte

Eugen Schauman.

Brevet hemligstämplas genast av de ryska säkerhetsofficerarna, men detta har Schauman förutsett, varför han har överlämnat en förseglad kopia av det till sin studentkamrat Gunnar Castrén, som fått i uppdrag att, "om något händer", ombesörja att innehållet blir känt. Castrén sänder brevet till Stockholm där det publiceras i flera tidningar någon vecka efter mordet. Efter ytterligare en vecka tillåts även de finländska tidningarna återge det.

Det mest intressanta med Schaumans brev är att det ger uttryck åt föreställningen att härskaren är god, för hans

person hyser Schauman och Finlands folk förtroende, men han vilseleds och förråds av onda rådgivare och ämbetsmän. Det är ingen revolutionär som skjuter Bobrikov. Med sin förtvivlade handling, för vilken han också själv utmäter straffet, vill Schauman endast öppna tsarens ögon.

Eugen Schauman var utan tvivel patriot men också romantiker. Debatten om det berättigade i tyrannmordet kommer säkerligen aldrig att upphöra, men i historiens dystra rad av attentatsmän är det inte många som kan uppvisa så rena motiv som Eugen Schauman.

Mycket realistiskt hade Schauman räknat med att den ryska säkerhetspolisen skulle förutsätta en utbredd konspiration bakom hans handling och han hade därför med största omsorg hemlighållit sina planer. Givetvis blev hans vänner ändå misstänkta för att ha varit inblandade, men då de verkligen inte var det, lyckades de också fria sig från misstankarna. Däremot drabbades Schaumans far, general Fredrik Schauman, hårt av sonens gärning. Han häktades och fick sitta fängslad i Peter-Pauls-fästningen i S:t Petersburg under nära fem månader.

Även om ryssarna inte kunde bevisa att någon konspiration förekommit i samband med mordet använde de det ändå som motiv för att häkta och landsförvisa flera kända oppositionsmän. Bland dessa kuratorn vid Nylands nation, Emil Schybergson och professor R A Wrede, som båda med framgång motsatt sig försöken att förryska Helsingfors universitet.

Eugen Schauman begravdes i hemlighet och utan någon religiös akt på Malms kyrkogård i Helsingfors, men gravplatsen blev genast känd och graven var hela sommaren smyckad med blommor.

Eugen Schauman blev en frihetens fackla i förtryckets Finland. Många skalder hyllade honom. Jean Sibelius

sorgmarsch, In Memoriam, anses inspirerad av Schauman. Med rätta berömd är den dikt som hans skolkamrat, Bertel Gripenberg, skrev om den namnlösa graven på Malm.

Fiendehänder graven grävde,
inga snyftningar vinden kvävde,
inga bröst sig i saknad hävde,
fienders hån ditt liktal var.

Ingen känner den plats dig döljer,
blomsterkulle din grav ej höljer,
fiendehat dig i döden följer,
men din ära skall stråla klar.

Uppblåst ovän du fruktan lärde,
tusen hjärtan du mod beskärde,
tusen liv gav du åter värde,
fanan frälst du ur striden bar.

Nesligt ok med din död du bräckte,
domnad ära till liv du väckte,
tvådde skölden, som smuts betäckte,
bragdens runor i den du skar.

Vård på graven du ej behöver,
hög som äran i skyn däröver.
Allting döden i glömska söver,
äran ensam blir evigt kvar.

Redan den 10 maj 1906, som skulle ha varit Eugen Schaumans 31:a födelsedag, flyttades hans stoft till familjegraven i Borgå. Utan hinder av de ryska myndigheterna kunde denna andra begravning utformas till en stor nationell manifestation. Det hade hänt mycket

under de knappa två år som förflutit sedan skotten i senaten avlossades.

På en slät klippa i den mångbesjungna Saimen var ett vitt kritstreck draget i höjd med vattenlinjen. Märket hade satts av Nikolaus II vid hans första besök i Finland efter att han år 1894 blivit landets storfurste. Då hade den unge fursten mötts med sympati och förtroende av sitt finska folk, men några år senare kallades märket för menedsstrecket och Nikolaus för menedaren eller edsbrytaren. År 1899 blev förhållandet mellan Finland och självhärskaren i S:t Petersburg spänt. I Finland ansåg man att med Nikolaus II hade ofärdsår brutit in över landet.

I likhet med sina företrädare sedan Alexander I hade Nikolaus, när han tillträdde som Rysslands tsar och Finlands storfurste, avlagt ed på Finlands författning. Således på den konstitution som 1772 infördes för Sverige och Finland och som Alexander I bekräftat vid Borgå lantdag den 27 mars 1809 och i fredsfördraget med Sverige den 17 september samma år. Till skillnad från Ryssland var Finland ett konstitutionellt styrt land. Vid Systerbäck upphörde tsarens envåldsmakt, i Finland måste han också respektera lantdagens — ständernas — rättigheter. Finland var en del av det ryska väldet men inte en del av det ryska riket. Finland hade sin egen lantdag, sin egen regering — senaten — och sina egna ämbetsverk.

Under 90 år vilade den rysk-finska föreningen på den här grundvalen. Inte helt utan slitningar, synen på Finlands rättigheter hade mer än en gång varit en annan i S:t Petersburg än i Helsingfors, men till öppen konflikt hade det aldrig gått. En orsak till de relativt avspända relationerna var att Rysslands intresse för Finland var begränsat. I huvudsak var det endast säkerhetspolitiskt.

Med erövringen av landet hade imperiet säkrat sin nordliga flank och sedan kunde finländarna få sköta sig själva.

Finlands ställning inom väldet var inte heller unik. Baltikum, Polen, Sibirien, Kaukasien och vissa andra territorier ägde också särskilda rättigheter. Där var det dock oftare fråga om aristokratiska privilegier än konstitutionella garantier.

Denna syn på väldets randområden förändrades när den panslavistiska rörelsen i Finland tog verklig fart efter det polska upproret 1863. Panslavismen, ursprungligen en idealistisk slavisk enhetsdröm, utvecklades snart till en panrussism med målsättningen att förryska alla de folk som löd under tsaren. Med detta kulturpolitiska program förenades militärgeografiska överväganden som blev av särskild vikt i Finlands fall. Med Tysklands enande och uppkomsten av en tysk stormakt ansåg man i S:t Petersburg att krigsriskerna i Europa ökat. Därmed blev Finland militärt viktigare. Defensivt med tanke på försvaret av huvudstaden, offensivt vid militära operationer i Östersjön.

Den första attacken på Finlands rättigheter gjordes redan av Nikolaus fader, Alexander III, som år 1890 dekreterade att det finska postverket skulle slås samman med det ryska. Detta påbud från tsaren — som inspirerades av panrussister i regeringen — väckte kraftiga reaktioner i Finland, men kunde ändå till nöds förklaras som en huvudsakligen administrativ reform som inte behövde ges någon politisk innebörd.

Den 1 november 1894 dog Alexander III och den 26 maj 1896 kröntes hans son Nikolaus till tsar av det heliga Ryssland. Den ene av de två adjutanter som gick före tsaren i den högtidliga processionen i Moskva var den finländske löjtnanten vid Chevaliergardet, Gustaf

Mannerheim. Detta var ett av många tecken som tydde på oförändrat goda relationer mellan Finland och tsaren.

Nikolaus var vid denna tid 28 år gammal. Han var en ärlig idealist, inte begåvad men plikttrogen, inte viljestark men egensinnig, och han var uppriktigt övertygad om sin gudomliga rätt att — till sina folks bästa — regera enväldigt. Eftersom han också var from tilltalades han av de mystiskt-religiösa panrussistiska idéerna och såg russifieringen av sitt brokiga välde som politiskt klok och kulturellt angelägen.

Den 31 augusti 1898 utnämnde Nikolaus general Nikolaj Ivanovitj Bobrikov till generalguvernör i Finland, en utnämning som skedde genom tsaristiskt dekret och utan att, som seden tidigare varit, kontrasigneras av den finska senatens representant vid tronen, ministerstatssekreterare Viktor Procopé.

Bobrikov var panrussist, men när det gällde Finland var han det huvudsakligen av militärpolitiska skäl. Finland måste inordnas i det ryska försvarssystemet, ansåg han, men för att detta skulle kunna ske krävdes också politisk likriktning.

Före sin utnämning hade Bobrikov i en audiens hos tsaren presenterat ett program som i princip innebar Finlands fullständiga förvandling till rysk provins. Han avsåg bland annat att ersätta den finska marken med den ryska rubeln, låta det finska tullverket uppgå i det ryska och inordna den finska militären i den ryska krigsmakten. Universitetet i Helsingfors skulle ställas under rysk ledning, ryska bli förvaltningsspråk och alla högre befattningar i Finland besättas med ryssar.

Tsaren förklarade sig helt gilla detta omstörtande program, men han insåg att de konstitutionella hindren först måste undanröjas. Han försåg Bobrikov med en fullmakt att inkalla en urtima lantdag, vilket också blev

generalguvernörens första åtgärd när han anlände till Helsingfors den 12 oktober 1898.

Den urtima lantdagen, den första efter 1809, öppnades den 21 januari 1899. Bobrikov läste tsarens trontal. Det var kort men till sitt innehåll betydelsefullt. Så här löd de sista meningarna:

Oskiljaktigt förenat med Kejsardömet och stående under hela Ryska Rikets skydd, är Finland icke i behov av en från den Ryska Armén fristående militär. Lagen om värnplikt därstädes måste därför bringas i överensstämmelse med den i Kejsardömet gällande lagen. Förslaget härom har jag funnit ändamålsenligt att överlämna till lantdagens förberedande prövning. Vi förbliva er med Vår Kejserliga ynnest välbevågen.

Nikolaus.

De fyra ståndens talmän brast inte i undersåtlig vördnad när de besvarade talet och frambar sin hyllning till härskaren, men förslaget var inte välkommet och i artiga och ödmjuka vändningar erinrades om de konstitutionella rättigheter enligt vilka statsöverhuvudet inte fick ändra gammal lag eller stifta ny. Bobrikov vidarebefordrade invändningarna till tsaren som reagerade häftigt på detta, som han sade, "opassande försök att undervisa och varna högsta makten".

Lantdagen tillsatte motvilligt ett utskott för att diskutera det ärende tsaren förelagt den, men i början av februari begav sig Bobrikov till S:t Petersburg. Därifrån återvände han på kvällen onsdagen den 15 februari och samma kväll kallades senatens medlemmar till ett sammanträde i generalguvernörens residens. För de häpna senatorerna föredrog Bobrikov det aktstycke som blivit känt som

”Februarimanifestet”. Skrivelsen var i huvudsak av följande lydelse.

Storfurstendömet Finland äger tack vare Alexander I:s och hans efterträdares ädelsinnade samtycke i avseende å den inre förvaltningen och lagstiftningen särskilda institutioner, vilka äro lämpade efter levnadsförhållandena i landet. Men oavsett lokala lagstiftningsärenden i Finland, härflytande ur landets säregna samhällsskick, uppstå vid rikets förvaltning även andra lagstiftningsfrågor rörande Finland, vilka med hänsyn till deras intima samband med de allmänna riksintressena icke kunna uteslutande handläggas av institutionerna i storfurstendömet. Rörande sättet för berörda frågors avgörande innehåller gällande lagstiftning icke några bestämda föreskrifter och avsaknaden av sådana har framkallat betydande olägenheter. Till avhjälpande av dessa olägenheter have Vi, under ständig omsorg om alla Våra trogna undersåtars utan åtskillnad väl, funnit gagneligt att till förfullständigande av gällande förordningar och till efterrättelse för vederbörande institutioner i kejsardömet och storfurstendömet stadga en fast och orubblig ordning för deras verksamhet beträffande utarbetandet och utfärdandet av allmänna rikslagar. Med bibehållande till kraft och verkan av gällande bestämmningar rörande utfärdandet av sådana lokala författningar, som uteslutande avse Finlands behov, have Vi tillika ansett nödigt förbehålla Oss att närmare bestämma föremålen för kejsardömet's allmänna lagstiftning. — — —

Vi hysa den tillförsikten att en på fasta föreskrifter i en positiv lag grundad samverkan mellan institutionerna i kejsardömet och storfurstendömet

*Finland i de lagstiftningsärenden, som beröra deras
ömsesidiga intressen, skall lända till yttermera
betryggande av ryska rikets verkliga gagn och fördelar.*

Innebörden var glasklar; den finska författningen var upphävd! De begränsningar av envåldsmakten som dittills gällt i Finland hade avskaffats, trots att även Nikolaus med högtidlig ed lovat att respektera dem. Senatorerna var upprörda och förvirrade och även osäkra beträffande sin egen ställning. De utgjorde inte en ministär med parlamentariskt ansvar utan snarare ett ämbetsmannautskott som var ansvarigt inför tsaren. Vad krävde situationen av dem? Bobrikov ville ha ett omedelbart officiellt tillkännagivande — en promulgering — av tsarens edikt, men senatorerna lyckades få ett par dagars uppskov.

— Men tvinga oss inte till en ny erövring av Finland, varnade Bobrikov.

Efter långa debatter i senaten promulgerades manifestet lördagen den 18 februari och fick därmed karaktären av lag. Men samtidigt började en motståndsrörelse, där inte minst senatorerna var aktiva, att organiseras. Först skedde det i ständerhuset och på restauranger och klubbar i Helsingfors, men snart greps hela Finland av frihetskampen. Redan den 18 februari beslöts att en deputation från senaten och lantdagen skulle uppvakta Nikolaus i S:t Petersburg och försöka förmå honom att återta manifestet. Men tsaren vägrade att ta emot finländarna och de vördsamma skriftliga invändningarna lämnade han obesvarade. Den 23 februari stod det klart att det officiella Finland inte kunde påverka den enväldige härskaren.

I Finland levde ännu den gamla föreställningen, grundlagd under århundradena av förening med Sverige,

att folket kunde "gå till kungs" med sina bekymmer. Den 20 februari anordnade ett antal enskilda personer ett möte i Ateneum i Helsingfors, och det beslöts att genom en massadress vädja till tsaren om ett återtagande av manifestet. Inom mindre än en vecka var arbetet med namninsamlingen i gång i landets alla 500 socknar. Protestskrivelsen författades av den aktade veteranen i Finlands politiska liv, förre senatoren Leo Mechelin, och söndagen den 5 mars upplästes den i kyrkorna eller vid folkmöten, varpå namnlistorna gick från gård till gård, från by till by, i en andlös skidstafett genom landet.

Efter endast en vecka hade 524 931 namn samlats in. Nästan alla vuxna läs- och skrivkunniga medborgare anslöt sig till manifestationen. Den 13 mars samlades 500 ombud — ett för varje kommun — i Helsingfors. Valet av dag skedde inte slumpmässigt. Den 13 mars var Alexander II:s dödsdag och ombuden samlades vid "tsaren-befriarens" staty på Senatstorget för att manifestera sin lojalitet med "högsta makten", men också för att uttrycka sin förhoppning om att av tronens innehavare mötas av samma lojalitet.

Förutom namninsamlingen hade reaktionen mot Februarimanifestet kommit till uttryck på många andra sätt. Protestmöten hade hållits, alkohol- och nöjesförbud hade utfärdats, tusentals människor gick sorgklädda, butikerna skyltade med Alexander II:s porträtt och förböner hölls i kyrkorna. "Det strömmar en flod av medborgerliga tårar genom landet", skrev en av Bobrikovs underrättelseofficerare i en rapport.

På kvällen den 16 mars avreste folkdeputationen med extratåg till S:t Petersburg, med sig hade de namnlistorna som bundits in i 26 röda läderfolianter. Dagen därpå anhöll en kommitté på 24 man om audiens hos tsaren för att överlämna listorna och framhålla finska folkets oro över

manifestet. Men Nikolaus vägrade även denna gång att ta emot sina undersåtar. Han hade inte tid, han beredde sig till nattvardsgång, lät han meddela, och deputationen kunde lämna in sina namn och synpunkter till generalguvernören.

De 500 fick återvända med oförrättat ärende, och sista kapitlet i det märkliga företaget — och det första i den långa och bittra motståndskamp som nu började — skrevs vid en medborgarfest i Helsingfors den 19 mars. Där talade förre lantdagsmannen Jonas Castrén och avgav sin berömda lösen för den folkenighet som nu krävdes:

Ett höves oss nu framför allt, enighet. Bort med avund och inbördes hat, läggom å sido usla partitvister och låtom oss fylkas kring det gemensamma fosterlandets fana! Må alla, svensk som finne, i detta land känna sig som bröder! Lösen skall härafter vara: yksi mieli, vaikka kaksi kieltä, ett sinne, om ock två språk.

Orden gick som en värmande våg genom landet. De citerades fortfarande trettio år senare under språkstriden.

Den kraftfulla finländska reaktionen mot Februarimanifestet blev ändå inte utan resultat. Äntligen upptäckte Europa "landet bakom de grå gränserna", som Elias Lönnroth talat om, och i många länder uttrycktes starka sympatier för den frihetsvilja det lilla folket gett uttryck åt. Märkligast av dessa sympatyttringar var den så kallade *kulturadressen*, undertecknad av mer än ett tusental framstående europeiska vetenskapsmän, författare och konstnärer. I denna vädjade man om att Finlands ställning i det ryska imperiet skulle förbli oförändrad. Adressen överlämnades sensommaren 1899 i S:t Petersburg, men inte heller nu tog tsaren emot.

Namnlistorna fick lämnas på ryska utrikesdepartementet där en tjänsteman likgiltigt bladdrade igenom dem.

— Här saknas inga berömdheter, konstaterade han surt.

Möjligen kunde den ryske diplomaten ha funnit viss tillfredsställelse i att de svenska namnen var få. I Sverige var det många som drog sig för att utmana den alltjämt fruktade "arvfienden". En av de svenska undertecknarna var Verner von Heidenstam. Nikolaus tog knappast något intryck av varken den finländska eller den europeiska reaktionen. Eftersom han alltid menade väl med sina folk, och var övertygad om att han också bäst förstod deras sanna intressen, var han egentligen oemottaglig för argument. Den ryska regeringen i S:t Petersburg fann det emellertid lämpligt att gå mer försiktigt fram, och den omedelbara och radikala förryskningspolitik som Bobrikov planerat modifierades i vissa stycken. Det var emellertid aldrig fråga om en sinnesändring i verklig mening utan endast om taktik. I värnpliktsfrågan följde en lång strid där finländska uppbådsstrejker möttes med hårda ryska repressalier. Dragkampen slutade med att finländarna befriades från värnplikt mot att de ökade sina ekonomiska bidrag till det ryska försvaret. Det numerärt obetydliga Finska gardet upplöstes den 6 september 1905.

Med berättigad brådska gick Bobrikov till attack mot det fria ordet. I princip infördes samma presscensur i Finland som i Ryssland och redan 1899 drogs flera tidningar in. Inte heller i språkfrågan vek sig generalguvernören. Ryska skulle under åren 1900—1905 successivt införas i flertalet departement och ämbetsverk.

En följd av den nya ryska politiken blev att ett flertal senatorer och chefer för ämbetsverk under de här åren lämnade sina befattningar. Samtidigt började dock nationen klyvas i undfallenhetsmän och aktivister. Jonas Castréns lösen visade sig i praktiken inte vara så enkel att

förverkliga eftersom människor gjorde olika bedömningar av vad som var det mest ändamålsenliga handlings sättet. Gång efter annan hamnade senatorer och ämbetsmän i förlamande lojalitetskonflikter eller i lägen där de måste välja mellan att antingen gå förtrycksapparaten till mötes eller sätta sin materiella existens på spel. Att trotsa makten var ännu farligare och kunde leda till fängelse eller landsförvisning.

Somliga, främst de som hade råd, valde att avgå hellre än att medverka i förryskningspolitiken. Andra fann sig av bistra materiella skäl nödsakade att stanna kvar i tjänst, och det fanns också de som ansåg sig bäst tjäna landets intressen genom att försöka sig på en äventyrlig balansgång mellan de ryska och de fosterländska intressena.

En av dem var Juho Kusta Paasikivi, och han kunde också svara för sig när han kritiserades.

— S:t Petersburg är ingen rådstuvurätt, men vad som inte kan avvärjas kan kanske mildras, sade han. Finland är inbegripet i en maktkamp, inte en rättstvist, och det är Finland som är den svagare parten.

Många framstående finländska medborgare resonerade på samma sätt. Alla förmådde inte — i varje fall inte i tid — inse var gränsen till det rena medlöperiet gick.

Men förtrycket födde också en motsatt reaktion. Det räckte inte med att säga nej till alla kompromisser, utan ställdes även krav på aktiv handling. Hårt mot hårt! Flera unga oppositionsmän sneglade mot de ryska nihilisterna och deras skoningslösa våldskamp. Å andra sidan — kunde den vara ett alternativ för civiliserade människor? Men kanske kunde också terrorvapnet brukas på ett anständigt sätt?

Eugen Schauman ansåg det möjligt, under den förutsättning han valde, att också ge sig själv döden. Därmed skulle brottet vara sonat och det borde då vara möjligt för härskaren att se till *saken* och inte bara stanna vid gärningen.

Mordet på Bobrikov skulle dock inte ha fått några positiva följder för Finland — tvärtom — men andra och starkare krafter var i färd med att undergräva envåldsmakten och panrussismen. Den 8 februari 1904 hade det uppåtgående Japan angripit den ryska sjöfästningen Port Arthur, imperiets utpost i Fjärran östern, och de båda makterna kämpade nu om kontrollen över den gamla kinesiska provinsen Manchuriet. Kriget avslöjade på ett förödmjukande sätt Rysslands inre svaghet och stimulerade de revolutionära krafterna i landet. Den 28 juli mördade ryska socialistrevolutionärer inrikesminister von Plehve, som också var Finlands ministerstatssekreterare, och i båda egenskaperna en ivrig tillskyndare av förryskningspolitiken. Inom sex veckor hade denna politiks båda främsta företrädare fallit offer för attentat och från krigsskådeplatsen i Manchuriet kom endast dåliga nyheter. I S:t Petersburg insåg klokare män än tsaren att Ryssland inte samtidigt kunde bekämpa både inre och yttre fiender. Det var nödvändigt att med lämpliga eftergifter dämpa det folkliga missnöjet — åtminstone under den tid som kriget i öster pågick.

Till Bobrikovs efterträdare utnämndes furst Ivan Obolenski, en godmodig godsägare och ämbetsman. Hans åsikter skilde sig knappast från Bobrikovs, men han saknade dennes energi och det var tillräckligt för att atmosfären skulle lätta. När det också gavs löften om att inkalla lantdagen, och i samband därmed låta flyktingar och landsförvista återvända, trodde många i Finland att prövningens tid var förbi. Den förhoppningen tycktes

ytterligare bekräftad under de dramatiska åren 1905 och 1906, då ett politiskt jordskalv gick över det ryska väldet.

Det började med den blodiga söndagen i S:t Petersburg, den 22 januari 1905, då stadens fattiga och halvsvältande arbetare, ledda av den gåtfulle Fader Gapon, också de försökte få tala med tsaren. Det lyckades inte, utan skrämda soldater öppnade i stället eld mot demonstranterna. Officiellt dödades 92 och 300 sårades, men i verkligheten var antalet döda flera hundra och i den revolutionära propagandan mångdubblades siffran ytterligare. Kriget mot japanerna gick allt sämre. I början av januari 1905 hade Port Arthur fallit, två månader senare led de ryska arméerna ett stort nederlag vid Mukden, och slutligen förintades den ryska flottan vid Tsushima den 27 maj. Freden, förödmjukande för Ryssland, slöts efter amerikansk medling i augusti.

Olyckorna kulminerade med den generalstrejk som i oktober lamslog Ryssland från Warszawa till Ural. Det gamla Ryssland var skakat i grunden och den 30 oktober undertecknade Nikolaus en författning som gjorde Ryssland till ett halvkonstitutionellt land. Regeringen var fortfarande ansvarig inför tsaren, och den folkrepresentation — riksduman — som "på nådig befallning" skapades, ägde bara rätt att föreslå lagar, som det sedan ankom på tsaren att godta eller förkasta.

Den första duman samlades i Tauriska palatset i S:t Petersburg i maj 1905. Dess majoritet var borgerlig och försiktigt liberal och i en "hänvändelse till tronen" föreslogs ett antal reformer, bland annat en jordreform. Framställningen avvisades utan vidare av tsaren och därefter visste varken han eller de 524 дума-ledamöterna vad de borde göra. Den 22 juli upplöste tsaren duman. För säkerhets skull låstes Tauriska palatset och omringades av militär. Några av ledamöterna gick i landsflykt till Finland

och uppmanade i en högtidlig protest, kallad "viborgska manifestet", sina landsmän att vägra betala skatt om inte dumans rättigheter erkändes och utvidgades. Men gensvaret från de ryska massorna blev ringa eller inget.

Duma-reformen i Ryssland gjorde det naturligt att i Finland ersätta den gamla ståndslantlagen med en som var folkvald. Redan 1903 hade socialdemokraterna förklarat att de inte erkände ståndslantdagen som lagstiftande församling, och den ryska oron under 1905 gick också över Systerbäck och skärpte de oppositionella stämningarna i Finland. Inom alla de fyra stånden — adel, präster, borgare och bönder — insåg man också behovet av en lantdagsreform. Finlands sista ständermöte samlades vid jultiden 1905 med den från landsförvisningen i Sverige återkomne friherre Viktor Magnus von Born som lantmarskalk. I praktiken fungerade denna sista lantdag som nationalförsamling och den 28 och 29 maj 1906 ersatte den sig själv med en enkammarlantdag grundad på allmän rösträtt för alla män och kvinnor som fyllt 24 år. Den 20 juli stadfästes reformen av Nikolaus.

Förändringen var betydande, i all synnerhet för svenskarna som i ståndslantdagen helt behärskat adelsståndet och haft en stark ställning också i präst- och borgarståndet. Den 15 och 16 mars 1907 hölls det första valet till enkammarlantdagen. Det fanns 1 125 000 röstberättigade och omkring 900 000 utnyttjade sin rösträtt. Valutgången överraskade alla, även de överlägset segrande socialdemokraterna. De fick hela 80 av de 200 mandaten men även finska partiet — undfallenhetspolitikernas konservativa parti — hävdade sig väl med 58 platser. Ungfinnarna, närmast liberaler, fick 25 platser och det nybildade svenska folkpartiet 24. Agrarerna erövrade 11 platser och ett kristligt arbetarparti två.

År 1906 utgav den unge historikern Eirik Hornborg en bok med titeln *Ofärdsåren 1899—1905* men denna visade sig vara ett förhastat bokslut. Varken i Ryssland eller Finland fick 1905 års reformer bestående verkningar. I Ryssland ändrades valordningen till duman så att den kom att bilda ett reaktionärt ryggstöd för tsaren och i Finland upplöstes lantdagen gång på gång, varvid alla dess beslut — i varje fall de beslut Nikolaus ogillade — förklarades ogiltiga.

När 1909 års lantdag upplöstes och den tidigare nära medarbetaren till Bobrikov, F A Seyn, samma år utnämndes till generalguvernör började även många undfallenhetsmän misströsta om sin politik. Seyn såg som sin uppgift att återuppta och helst intensifiera Bobrikovs politik och dröjde inte med sina initiativ. Mycket målmedvetet inriktade han sig på en förryskning av förvaltningen — inte minst polisväsendet — och i februari 1912 förryskades hela det finländska lotsverket genom ett tsaristiskt dekret. 500 av 700 lotsar avgick. I Viborgs län förbereddes avskiljandet av Nykyrkas och Kivinebbs socknar, vilket skulle göra 30 000 finländare till ryska medborgare.

Även det direkta förtrycket intensifierades. År 1913 dömdes 23 medlemmar av Viborgs hovrätt till 16 månaders fängelse, och den 4 november 1914 häktades häradshövdingen i Lappvesi, Pehr Evind Svinhufvud, inför sittande rätt, efter att ha protesterat mot att en rysk domare tillsatts i domsagan. Svinhufvud deporterades till Sibirien. Från lantdagsreformen och fram till första världskrigets utbrott dömdes 40 finländska ämbetsmän till fängelsestraff i Ryssland, medan andra förvisades, ofta till sibiriska provinsstäder, och flera hundra avskedades eller avgick från sina poster. Av dessa valde många att fly landet, vanligen till Sverige, ibland till Tyskland.

Historien, särskilt den moderna, har blott alltför många exempel på hårdare förtryck än det tsarryska i Finland,